

TYPY ZADAŃ POLONISTYCZNYCH KSZTAŁTUJĄCYCH TWÓRCZE MYŚLENIE UCZNIÓW W PERSPEKTYWIE PSYCHODYDAKTYCZNEJ NA PRZYKŁADZIE KONKURSÓW *ZŁOTA ŻABKA* I *ZŁOTA ŻABA*

Zuzanna Czechowska

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań
zuzanna.czechowska@amu.edu.pl

ABSTRAKT

Cel badań. Celem badania było wskazanie typów zadań polonistycznych, które mogą wspierać i rozwijać twórcze myślenie uczniów na drugim i trzecim etapie edukacyjnym.

Metoda. Przedmiot badań stanowiły arkusze konkursów *Złota Żabka* (konkurs adresowany do uczniów szkoły podstawowej) i *Złota Żaba* (edycja przeznaczona dla gimnazjalistów) w dziedzinie języka polskiego. Przeanalizowane zostały zadania z konkursów przeprowadzonych od 1991 do 2016 roku. Podczas badania materiału zastosowano klasyfikację zadań pojawiających się w arkuszach i według nich określano typy zadań polonistycznych kształtujących twórcze postawy uczniów. W tym celu posłużono się ustaleniami Edwarda Nęcki, badacza psychologii twórczości, na temat procesów intelektualnych wchodzących w skład twórczego myślenia (dedukcja, indukcja, przekształcanie, metaforyzowanie, dokonywanie skojarzeń, abstrahowanie).

Wyniki. Analiza materiału wykazała, że w arkuszach konkursów przedmiotowych *Złota Żabka* i *Złota Żaba* znajduje się wiele zadań, które kształtują i rozwijają twórcze myślenie. Autorzy konkursów proponują aktywności, które motywują do uruchomienia operacji intelektualnych związanych z twórczym myśleniem i dopuszczają myślenie dywergencyjne uczestników. Przyjmuje się zatem, że typologia zadań pojawiających się w konkursach *Złota Żabka* i *Złota Żaba* stanowi równocześnie typologię, choć niepełną, zadań kształtujących i rozwijających twórcze postawy uczniów.

Wnioski. Twórcze myślenie jest dyspozycją naturalną dla każdego człowieka, ale nie każdy korzysta z niej w równym stopniu. Szczególną rolę w jego kształtowaniu odgrywa edukacja. Zaplanowane i przemyślane działania dydaktyczne mogą bowiem wspierać twórcze myślenie dorastających ludzi (m.in. zadania motywujące do uruchomienia procesów intelektualnych prowadzących do twórczego myślenia; dopuszczające myślenie dywergencyjne; zawierające polecenia, które wywołują pozytywne nastawienie do rozwiązania problemu).

Słowa kluczowe: twórczość, twórcze myślenie, twórcza postawa, myślenie dywergencyjne, konkursy polonistyczne, edukacja polonistyczna.

Types of Polish language tasks shaping creative thinking in students from a psychodidactic perspective on the example of *Złota Żabka* and *Złota Żaba* competitions

ABSTRACT

Aim. The aim of the research was to indicate/identify types of Polish language tasks which may support and develop creative thinking in students at the second and third level of education.

Methodology. Competition papers from *Złota Żabka* (competition dedicated for primary school students) and *Złota Żaba* (middle school edition) in the Polish language constitute the subject of the research. The sentences taken from the 1991-2016 competition papers were analyzed. The classification of tasks from the competition papers was applied and used to identify types of Polish language tasks shaping creative attitudes in students. In the research the findings of Edward Necka, a researcher on creativity psychology, on intellectual processes constituting creative thinking (deduction, induction, transformation, metaphorisation, creation of associations, abstract thinking) were used.

Results: The analysis of the material has shown that there are a lot of tasks which shape and develop creative thinking in *Złota Żabka* and *Złota Żaba* competition papers. The authors of the competitions propose activities which motivate intellectual operations connected with creative thinking and take into account participants' divergent thinking. The typology of tasks in *Złota Żabka* and *Złota Żaba* competition is assumed to be partially also the typology of tasks shaping and developing creative attitudes in students.

Conclusions: Education plays a special role in shaping creative thinking which is a disposition that every human possesses at a certain level. Didactic activities (tasks motivating intellectual processes leading to creative thinking, taking into account divergent thinking, containing instructions which evoke positive attitude to the problem being solved) which are planned and thought over may support creative thinking in adolescents.

Key words: creativity, creative thinking, creative attitude, divergent thinking, Polish language competitions, Polish language education.

O twórczości, kreatywności oraz pomysłowości pisze i mówi się nie tylko w kręgach naukowych. Współcześnie pojęcia te zaczęły cechować człowieka będącego wzorem artysty, sportowca, biznesmena czy rodzica. W dzisiejszych środkach przekazu niezwykle często używa się słów: „twórczy”, „kreatywny”, „pomysłowy”, a zatem wymagania współczesności stały się oczywiste, co prowokuje do stwierdzenia, że człowieka XXI wieku powinny wyróżniać wymienione cechy. I choć są one różnie definiowane przez rozmaite środowiska, niemal w każdym brzmią równie głośno.

Twórczość – ustalenia terminologiczne

Twórczość jest pojęciem niejednoznacznym również na gruncie naukowym. Warto zatem ustalić przyjęte przeze mnie stanowisko wobec zagadnienia, ponieważ będę wielokrotnie posługiwać się terminem „twórczość” w artykule. Mianem twórczości określa się rodzaj aktywności człowieka, dorobek wybitnych artystów czy cechę indywidualną jednostki (Nęcka, 2001). Na gruncie psychologii twórczości funkcjonuje również rozumienie zjawiska jako rodzaju myślenia cechującego się poszukiwaniem nieschematycznych rozwiązań oraz krytycznym i wrażliwym oglądem rzeczywistości (Huget, 2012). Ostatnie z podejść jest najbliższe mojemu myśleniu o twórczości i prowadzonym przeze mnie badaniom. Tego rodzaju rozumienie wydaje mi się być szczególnie istotne ze względu na konieczność przeformułowania myślenia o polskiej edukacji na mniej pragmatyczne. Edukacja powinna wspierać i rozwijać postawy twórcze, ponieważ to właśnie one kształtują osobowość i prowadzą do rozwoju społeczeństwa.

Witold Dobrołowicz, pedagog i psycholog zajmujący się m.in. pedagogiką twórczości i kreatywności, uważa, że warunkiem do uruchomienia w ludzkim umyśle twórczego myślenia jest przyjęcie określonej postawy i pozytywnego nastawienia wobec rozwiązywanego problemu. Badacz wyjaśnia, że istotne jest, aby do podjęcia działania motywowało człowieka jego aktywne i poszukujące nastawienie cechujące się dociekliwością i chęcią odkrywania nierozpoznanych dotąd zjawisk (Dobrołowicz, 1995). Przyjmuję za W. Dobrołowiczem, że postawa twórcza jest podstawą myślenia twórczego.

Zasadne byłoby w tym miejscu postawienie pytania o to, kto może być twórczy oraz jakie cechy sprzyjają rozwijaniu postawy twórczej. W literaturze przedmiotu¹ funkcjonuje podział na dwa podejścia do zagadnienia. Pierwsze z nich, nazywane elitarnym, zakłada, że twórczość jest zdolnością zarezerwowaną wyłącznie dla wybitnych jednostek, które są w stanie wygenerować dzieło nowatorskie, przełomowe i ponadprzeciętnie wartościowe, tzn. istotne dla kultury, społeczeństwa czy różnych dziedzin sztuki. Zwolennicy tego podejścia zakładają, że twórczości nie można się nauczyć, gdyż jest ona cechą daną raz na zawsze niewielkiej części ludzkości. Badacze opowiadający się za podejściem egalitarnym uważają natomiast, że każdy człowiek jest twórczy, ale w różnym stopniu (Nęcka, 2001). Rozumienie zjawiska z tej perspektywy dopuszcza możliwość, a nawet konieczność, pobudzania i wspierania twórczości. U żadnego człowieka nie rozwija się ona bowiem w sposób naturalny, a co się z tym wiąże, potrzebuje wzmocnień zewnętrznych (Szmidt, 2009).

Rola zewnętrznego wzmocnienia twórczości należy w dużym stopniu do nauczycieli. W szkole dorastający ludzie spędzają najwięcej czasu, a poprzez proces dojrzewania wsparty edukacją i wychowaniem krystalizują swoje poglądy, kształtują sposób patrzenia na rzeczywistość, umiejętność rozwiązywania problemów, radzenia sobie z emocjami i życiem w grupie. Można więc powiedzieć, że do nauczycieli różnych przedmiotów należy planowanie takich działań dydaktycznych, które będą wspierać i rozwijać twórcze myślenie uczniów®. Nauczyciel podejmujący takie wyzwanie może próbować uruchomić w umysłach uczniów procesy intelektualne rozwijające

---

1 Mowa o literaturze, którą cytuję i która znajduje się w końcowej bibliografii.

twórcze myślenie. Według E. Nęcki, badacza i znawcy psychologii twórczości, są to takie operacje myślowe, jak: rozumowanie dedukcyjne, rozumowanie indukcyjne (głównie z użyciem analogii), metaforyzowanie, dokonywanie skojarzeń, abstrahowanie oraz dokonywanie przekształceń (Nęcka, 2001).

W realizowaniu wielu wymienionych procesów intelektualnych niezbędne jest uruchomienie tzw. myślenia dywergencyjnego, określanego często jako konieczny warunek wystąpienia aktywności twórczej. Osoba myśląca w ten sposób zakłada, że nie ma jednej dobrej odpowiedzi na pytanie czy prawidłowego rozwiązania problemu, a dostrzega ich znacznie więcej (Dobrołowicz, 1995). Nauczyciel dopuszczający myślenie dywergencyjne uczniów formułuje zadania w taki sposób, aby dawały one możliwość udzielenia kilku równowartościowych odpowiedzi. Dopuszczanie myślenia dywergencyjnego w edukacji jest istotne, ponieważ każda osoba znajdująca się w dwudziesto-, a czasem i trzydziestoosobowej klasie myśli inaczej, ma inne doświadczenia, poglądy i cechy osobowościowe. Nielogiczne jest więc wymaganie od każdego udzielenia takiej samej odpowiedzi na zadane pytanie lub rozwiązania problemu w identyczny sposób². Z pewnością warto docenić odmienne refleksje uczniów na te same tematy i tak kierować myśleniem młodych ludzi, aby dało ono podstawę do aktywizacji twórczych zachowań.

MIEJSCE TWÓRCZEGO MYŚLENIA W EDUKACJI

Twórczość rozumiana w przedstawiony we wcześniejszych rozważaniach sposób powinna zajmować ważne miejsce w edukacji. Poprzez proces edukacji i wychowania odbywa się odkrywanie własnego „ja” i poszerzanie horyzontów młodego człowieka. Obszar moich badań dotyczy rozwijania postawy twórczej na drugim i trzecim etapie kształcenia. Wiek wczesnego dorastania jest bowiem niezwykle istotnym czasem dla rozwoju i kształtowania osobowości (Bardziejewska, 2005). Edukacja nastolatków powinna wspierać i rozwijać dyspozycję do tworzenia, jaką posiada każde dziecko (Dylak, 2014). Nauczyciele języka polskiego, choć nie tylko tego przedmiotu, mają wiele możliwości kształtowania twórczych postaw uczniów. Zachęcanie nastolatka do twórczego myślenia na tym etapie rozwoju może sprawić, że nie będzie bał się podejmować nowych wyzwań i wyrażać własnego zdania. W konsekwencji stanie się świadomą jednostką, krytycznie oceniającą rzeczywistość, a jego kreatywne zachowania w wielu dziedzinach pozwolą na efektywne rozwiązywanie problemów. Oprócz korzyści płynących z wysoko rozwiniętej postawy twórczej dla samej jednostki, istnieje również szansa, że człowiek twórczy będzie w stanie wygenerować produkty, myśli, idee mające duże znaczenie dla społeczeństwa (Huget, 2012).

Żeby stwierdzić, jakie miejsce w polskiej edukacji zajmuje twórcze myślenie, warto przeanalizować podstawę programową kształcenia ogólnego. Z uwagi na mój obszar badawczy omówię zapisy dotyczące języka polskiego na drugim i trzecim etapie edukacyjnym. Autorzy tych części dokumentu nie uwzględnili twórczego myślenia zarówno w zapisach celów, jak i proponowanych sposobów ich realizacji. W obszarze

---

2 Refleksja jest parafrazą słów Janusza Korczaka. Porównał on szkołę do fabryki, w której każdy człowiek czuje i myśli inaczej, a wykonuje tę samą pracę. Zob. J. Korczak, *Szkoła życia. Obrazki szpitalne. Artykuły pedagogiczne i medyczne (1900-1912)*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 4., Warszawa 1998, s. 18.

zatytułowanym „cele szczegółowe” dla każdego etapu kształcenia pojawia się punkt nazwany „tworzeniem wypowiedzi”. Treści zawarte w tych fragmentach nie odnoszą się jednak do twórczości, kojarzonej z uruchomieniem wyobraźni ucznia i pozostawieniem mu swobody myślenia. Owo tworzenie rozumiane jest przez autorów podstawy programowej jako odtwarzanie rozmaitych wzorców wypowiedzi. W „zalecanych warunkach i sposobie realizacji” na drugim etapie edukacyjnym można wyczytać, że jednym z zadań nauczyciela języka polskiego jest „rozwijanie w uczniu ciekawości świata”³ oraz wykorzystywanie pasji poznawczej dzieci, ich chęci zabawy i gotowości do współpracy. Nauczyciel ma również „tak organizować proces dydaktyczno-wychowawczy, by stał się on dla uczniów przygodą prowadzącą do samopoznania”⁴. Jedynie te zapisy, choć w niewielkim stopniu, wiążą się z działaniami dydaktycznymi, które miałyby szansę rozwijać twórcze myślenie. Zasada powtarza się w kolejnym etapie kształcenia. Uczeń powinien poprawnie pisać, mieć świadomość istniejących środków językowych, znać etykę mowy oraz poznawać i tworzyć coraz trudniejsze formy wypowiedzi. Nie jest zatem ważne, żeby uczeń myślał samodzielnie, tworzył teksty oderwane od stereotypów i wyzbywał się schematycznego odtwarzania wzorca. Czytając zapisy podstawy programowej, można nawet odnieść wrażenie, że poprawne odtworzenie wzorca jest spełnieniem wszelkich wymagań stawianych przez autorów dokumentu.

Do twórczego myślenia nie motywują również polecenia zawarte w podręcznikach i zeszytach ćwiczeń do języka polskiego. Za przykład posłużyć mogą poniższe zadania.

W podanych rzeczownikach zamień formę liczby pojedynczej na formę liczby mnogiej lub odwrotnie, zachowując odpowiedni przypadek. Pomoże ci w tym pytanie danego przypadku.

Tabela 1

PRZYPADEK	LICZBA POJEDYNCZA	LICZBA MNOGA
M. mianownik (kto? co?)	tablica	
D. dopełniacz (kogo? Czego?)		długopisów
C. celownik (komu? czemu?)	oknu	
B. biernik (kogo? co?)	półkę	
N. narzędnik (z kim? z czym?)	kartką	
Msc. miejscownik (o kim? o czym?)		zeszytach
W. wołacz (zwrot do kogoś lub do czegoś)	uczniowie!	

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Mucha *O to chodzi! Język polski. Zeszyt ćwiczeń cz. 1, klasa 4*, Warszawa 2012, s. 26.

³ Podstawa programowa kształcenia ogólnego dostępna na stronie internetowej Biblioteki Cyfrowej Ośrodka Rozwoju Edukacji: <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=232&from=pubindex&dirids=11&lp=6>, 15.12.2016.

⁴ Tamże.

4. Uzupełnij tekst, wstawiając odpowiednie litery.

Miziołek opisuje w swym dzienniku codzienne wyda...enia i p...emyślenia. Ciekawie i z ...umorem p...edstawia zarówno ....kolne p...ygody, jak i ...ycie domowe. Jego rodzina jest niep...eciężna. Mama miewa napady roz...utności, podczas kt...rych kupuje mn...stwo nikomu niepot...ebnych ....eczy. Jej najlep...ą p...yjaci...łką jest Kornelia, która stawia ....oroskopy, p...epowiada p...yszłość z kart i chodzi do wr.....ki. Mamiszon wciąż.... zmienia zainteresowania i ma wiele p...edziwnych pomysł...w, które bywają p...yczyną rodzinnych kł...tni. Jednak Miziołek trakt...je je z p...ymr.....eniem oka, ponieważ.... wie, że rodzice się kochają.

Rysunek. 1. Źródło: T. Kosyra-Cieślak O to chodzi! Język polski. Zeszyt ćwiczeń cz. 1, klasa 5, Warszawa 2013, s. 89.

Oba zadania sprawdzają wyłącznie wiedzę ucznia i nie pozostawiają mu możliwości uruchomienia wyobraźni. Pierwszy przykład wymaga znajomości odmiany przypadków, drugi – zasad ortograficznych. Oba stanowią przykłady zadań polegających na odtworzeniu wzorca. Wykluczają jakąkolwiek swobodę myślenia i nie pozwalają młodemu człowiekowi na wykorzystanie własnych pomysłów. Można się spodziewać, że dominacja zadań tego typu w praktyce edukacyjnej wywoła niechęć wśród uczniów. Warto zatem zastanowić się, jakiego rodzaju działania dydaktyczne sprawdzające znajomość zasad ortograficznych i odmiany przypadków uwzględniałyby możliwość wykorzystania twórczego potencjału ucznia.

Różne konkursy organizowane dla uczniów przez oświatowe instytucje (w tym kuratoria oświaty) w większości nie prowokują do twórczego myślenia. Zawierają one zadania, które nie dopuszczają kilku poprawnych odpowiedzi, nie pobudzają wyobraźni i nie zachęcają do szukania niestereotypowych rozwiązań. Ćwiczenia proponowane przez ich twórców przypominają zadania z egzaminów zewnętrznych (sprawdzianu szóstoklasisty i egzaminu gimnazjalnego) czy uwzględniające jedynie myślenie konwergencyjne, polecenia z podręczników szkolnych⁵.

Wśród konkursów przedmiotowych znajdują się również takie, które doceniają swobodę myślenia, twórcze działanie i nieszablonowe pomysły uczniów. Jedną z takich propozycji, choć nie jedyłą⁶, są konkursy *Złota Żabka* i *Złota Żaba* organizowane przez Fundację Edukacji Społecznej EKOS w Swarzędzu®. Co roku odbywają się dwie edycje konkursu: polonistyczna i matematyczna. *Złota Żabka* organizowana jest dla uczniów szkół podstawowych z województwa wielkopolskiego i lubuskiego, a *Złota Żaba* dla młodzieży z gimnazjów znajdujących się na terenie tych dwóch województw.

5 Zadania o twórczym charakterze często adresowane są jedynie do uczniów wybitnie uzdolnionych.

6 Innym przykładem konkursu tego rodzaju jest *Odyseja umysłu* (www.odyseja.org).

Zadania konkursowe wymagają od uczniów twórczego myślenia. Nawet jeśli na rozmaite pytania istnieje tylko jedna poprawna odpowiedź, warunkiem jej udzielenia jest uruchomienie procesów związanych z twórczym myśleniem. To właśnie arkusze tych konkursów stanowią materiał badawczy niniejszego artykułu⁷, a wyodrębnione rodzaje zadań polonistycznych kształtujących twórcze myślenie pokrywają się z typologią zadań konkursowych.

RODZAJE ZADAŃ KSZTAŁTUJĄCYCH TWÓRCZE MYŚLENIE

Przyjęta typologia zadań polonistycznych wspierających i rozwijających twórcze myślenie zawiera nazwy procesów intelektualnych wchodzących w skład twórczego myślenia⁸. Autorzy zadań konkursowych proponują działania dydaktyczne o następującym charakterze:

- rozumienie czytanego tekstu wykorzystujące dedukcję i indukcję, wyszukiwanie informacji w tekście, ich analiza, selekcja, przekształcanie,
- relacje między słowem a obrazem (doskonalenie umiejętności przekładu kodu obrazowego w słowny i odwrotnie),
- zadania o charakterze, słowo-, zdanio- i tekstotwórczym, a także rymotwórczym, w tym sprawdzające umiejętność metaforyzowania,
- zabawy logiczne, w tym sprawdzające umiejętność dokonywania skojarzeń,
- zabawy erudycyjne,
- zadania z zakresu wiedzy o języku, sprawdzające m.in. znajomość gramatyki, leksyki, zasad ortograficznych i interpunkcyjnych, wykorzystujące umiejętność dokonywania przekształceń i abstrahowania.

Warto zaznaczyć, że poszczególnych zadań konkursowych często nie można zakwalifikować do jednego z wyodrębnionych typów, choć nierzadko udaje się wskazać wiodące procesy myślowe potrzebne do poprawnej realizacji zadania.

Przykładem ćwiczenia wpisującego się w pierwszy z typów, a więc rozumienia czytanego tekstu wykorzystującego umiejętność dokonywania dedukcji, jest poniżej zamieszczony fragment arkusza.

Przykład 1. (Złota Żaba 2012/2013)

Popelniono przestępstwo. Śledczy zebrali informacje z zeznań mieszkańców, teraz chcą precyzyjnie ustalić, gdzie byli i co robili wszyscy domownicy. Przerysuj na kartkę tabelę i uzupełnij ją informacjami z tekstu.

Śledztwo – sprawozdanie z zeznań mieszkańców domu Szymkowskich w sprawie o morderstwo

Ksawery Szymkowski został zamordowany w ogrodzie swojego domu między siódmą wieczorem a północą 15 czerwca. Poza właścicielem w domu mieszkało sześć osób: jego żona Krystyna, dzieci Zuzanna i Filip, brat Szymkowskiego Henryk oraz służba: Jan Wieczorek i Małgorzata Kowalska. Wezwani kolejno na przesłuchanie podejrzani opowiedzie-

⁷ Archiwalne arkusze konkursowe dostępne są na stronie internetowej konkursu: www.zlotazaba.pl, 20.11.2016.

⁸ Mam na myśli procesy myślowe wyodrębnione przez E. Nęckę, o których pisałam w podrozdziale *Twórczość – ustalenia terminologiczne*.

li, co robili w czasie, gdy popełniono morderstwo. Żona denata zeznała, że o siódmej wraz z dziećmi zasiadła do kolacji, a potem, około ósmej zagrała z córką w scrabble, po godzinie włączyła telewizor i obejrzała film przyrodniczy, około jedenastej wzięła kąpiel i poszła spać. Filip zaraz po kolacji wsiadł do samochodu i pojechał do miasta, wrócił późno i poszedł spać. Córka właściciela domu po kolacji zasiadła do gry z matką, a ponieważ rozboleła ją głowa – poszła do swojego pokoju, nie mogła jednak zasnąć i słyszała, jak o jedenastej wrócił jej brat. O północy zdecydowała się wyjść na spacer do ogrody, żeby uśmierzyć ból głowy, wtedy znalazła ciało ojca, a jej krzyk zaalarmował wuja. Wuj zadzwonił po policję. Henryk nie uczestniczył w rodzinnym posiłku, zeznał, że cały dzień spędził w swoim pokoju, pracując nad swoją nową książką, jednak sprzątający w ogrodzie Jan zeznał, że widział go w nim podczas kolacji. Służąca podawała do kolacji, potem sprzątała i zmywała wraz z Janem. O dziewiątej oboje pojechali do kina. Wrócili o tej samej porze co Filip, wypili w kuchni herbatę i poszli spać.

Tabela 2

Imię i nazwisko	19.00-20.00	20.00-21.00	21.00-22.00	22.00-23.00	23.00-24.00

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli z arkusza konkursowego www.zlotazaba.pl

Ćwiczenie to sprawdzało umiejętność rozumowania na podstawie czytanego tekstu poprzez wysnuwanie wniosków na podstawie dedukcji, czyli jednej z operacji intelektualnych prowadzących do twórczego myślenia. Warto zwrócić uwagę na samą formę zadania oraz treść polecenia. Narysowanie i uzupełnienie tabeli o zebrane na podstawie lektury informacje jest odmiennym sposobem sprawdzania rozumienia tekstu niż te, które uczeń zna z egzaminów zewnętrznych. Tym razem nie trzeba wypełniać schematycznych zadań typu „prawda/fałsz” czy wybierać jednej poprawnej odpowiedzi spośród wariantów „A, B, C, D”. Celem zadania jest wyzwolenie postawy twórczej i jednocześnie zapewnienie dobrej zabawy uczestnikom konkursu, co może przełożyć się na pozytywne nastawienie do przedmiotu język polski. Szansę na pozytywne nastawienie do rozwiązania problemu zwiększają treść zadania i temat tekstu. Stawiają one bowiem ucznia w roli dorosłego i to dorosłego, który wykonuje pasjonujący, pełen zagadek i tajemnic zawód detektywa.

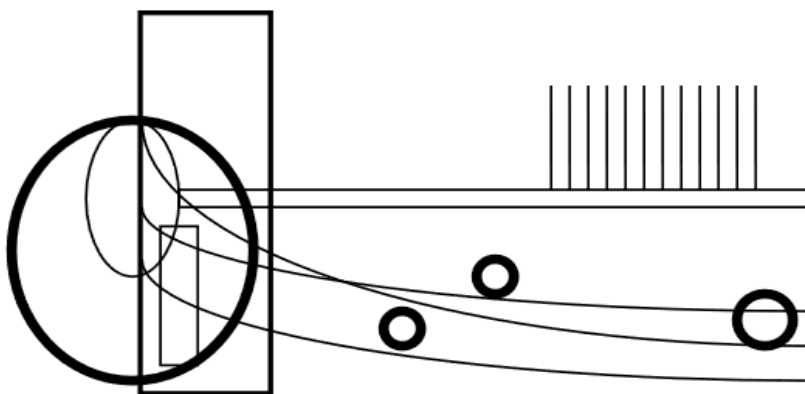
Przykład zadania kształtującego umiejętność przekładania kodu obrazowego w słowny pozwalało uruchomić pomysłowość i wyobraźnię ucznia⁹.

Przykład 2. (*Złota Żaba 1996/1997*)

Oto rysunek urządzenia. Wymyśl jego nazwę i przeznaczenie. Napisz instrukcję obsługi w dziesięciu punktach.

⁹ Zadanie rozwija również zdolności tekstotwórcze ucznia.

Rysunek. 2. Źródło: www.zlotazaba.pl

Obiektem tworzenia w tym zadaniu stał się nie tylko tekst instrukcji. Uczeń mógł wcielić się w rolę wynalazcy, tzn. wymyślić, czym może być przedmiot widoczny na obrazku i dodatkowo określić jego przeznaczenie. Jedynymi kryteriami oceny zadania przyjętymi przez twórców konkursu było to, żeby instrukcja zawierała 10 punktów i była napisana zgodnie z zasadami tworzenia tej krótkiej formy wypowiedzi. Autorzy sprawdzali umiejętność pisania instrukcji obsługi, czyli rozwijali umiejętności tekstotwórcze ucznia, ale jednocześnie pozostawili mu swobodę, która motywowała do wymyślania oryginalnych pomysłów. Poprzez zamieszczenie obrazka nieistniejącego przedmiotu twórcy ćwiczenia nie tylko nie zachęcali do odtwarzania powtarzalnego wzorca, ale nawet wykluczyli taką możliwość.

Zadań rozwijających zdolności słowotwórcze i zdaniotwórcze oraz kształtujące świadomość językową można znaleźć w arkuszach konkursowych bardzo dużo. Oto jeden z przykładów:

Przykład 3. (*Złota Żaba* 2013/2014)

Do podanych w kolumnie wyrazów dopisz jedną dwuliterową cząstkę w kolumnie po lewej stronie, która pozwoli otrzymać nowe wyrazy:

Tabela 3.

	bór		rada		ptak		dążyć
	brzmić		rafia		presja		lot
	dawca		tron		kret		mowa

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli z arkusza konkursowego www.zlotazaba.pl

Zadanie pobudzało wrażliwość i wyobraźnię językową, które mogą stać się źródłem wielu pomysłów. Przy okazji autorzy konkursu sprawdzali znajomość leksyki i wiedzę z zakresu słowotwórstwa. Warto zauważyć, że w zadaniu uwzględniono możliwość udzielenia dwóch prawidłowych odpowiedzi. W pierwszej kolumnie ta-

beli uczeń mógł wpisać zarówno formant „wy-”, jak i „na-”, co pozwoliło uruchomić myślenie dywergencyjne.

Wiele zadań *Złotej Żaby* i *Złotej Żabki* opartych jest na humorze, żartach i zabawie. Poniżej zamieszczam przykład ćwiczenia zawierającego walory ludyczne.

Przykład 4. (*Złota Żabka* 2013/2014)

Popraw przysłowia

Zapisz poprawnie żartobliwie przekształcone przysłowia:

- A. Ciekawość – pierwszy stopień do zdrady
- B. Co ma pływać, nie utonie.
- C. Czego Jaś się nie nauczy, z tego go przepytają.
- D. Jak trwoga, to do błoga.
- E. Zdolnemu wiatr w oczy wieje.
- F. Nie ma tego złego, co by na gorsze nie wyszło.

Żartobliwie przekształcone przysłowia z pewnością wywołują u odbiorcy śmiech, radość czy zdziwienie. Pozornie błahe i zabawne ćwiczenie tak naprawdę niesie wiele korzyści dydaktycznych. Dokonywanie transformacji, czyli przekształceń całych tekstów, zdań i słów wiąże się zawsze z twórczym działaniem. W tym przypadku poprawnych odpowiedzi jest tylko sześć, po jednej do każdego przysłowia, ale rodzaj myślenia, jaki musi uruchomić uczeń, żeby poprawnie zapisać zdania nosi znamiona działania twórczego. Autorzy ćwiczenia ponownie zadbali o pozytywne nastawienie ucznia do wykonania ćwiczenia. Oprócz żartu, który częściej zachęca niż zniechęca po podjęcia działania, uczeń znów może wcielić się w rolę dorosłej osoby – tym razem nauczyciela czy korektora. Poprawia cudze błędy, wykazując się jednocześnie znajomością związków frazeologicznych. Polecenie do zadania mogłoby równie dobrze brzmieć: „Dziś to Ty jesteś nauczycielem. Popraw żartobliwie przekształcone przysłowia” lub „Jesteś korektorem w gazecie. Osoba, która napisała artykuł zażartowała sobie ze znanych przysłów, popraw jej błędy”. Zamiast wykonywania odtwórczej pracy, uczeń może odczuć, że podejmuje ważne wyzwanie.

Kolejny przykład ćwiczenia wpisuje się w dwa rodzaje zadań: zabawy erudycyjne oraz zadania z zakresu wiedzy o języku.

Przykład 5. (*Złota Żaba* 2010/2011)

Wpisz do kolumny B słowo, którego znaczenie będzie odpowiadało jednocześnie znaczeniom podanym w kolumnach A i C.

Tabela 4

A	B	C
GAD		SZLAUCH
KRĄG		OBOOK
KOSMETYK		ATRAMENT
PIERWIASTEK		BUFET
FURTKA		GOL

Tabela 5

A	B	C
ARESzt		ZWIERZĘ
KUPON		PRZEZNACZENIE
CZYN		DOKUMENT
ZJAWA		ZAPAŁ
MALEC		CIASTKO

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli z arkusza konkursowego www.zlotazaba.pl

W ćwiczeniu sprawdzano umiejętność kojarzenia, gdyż uczeń musiał skojarzyć pozornie niezwiązane ze sobą desygnaty oraz abstrahowania, ponieważ do rozwiązania zagadki doprowadzić go mogło jedynie wyodrębnienie cech dwóch zjawisk i odrzucenie niepotrzebnych informacji. Zadanie to bardzo przypomina, a nawet wpisuje się w założenia testu odległych skojarzeń, czyli jednej z technik badania poziomu twórczości. Dodatkowo uczeń rozwiązując to ćwiczenie ma szansę wykazać się znajomością leksyki ojczystego języka.

Zadania, w których uczeń pisze własny tekst prozatorski lub poetycki, wydają się często najbardziej twórcze¹⁰. Po zgłębieniu zagadnienia twórczości można z tym polemizować, jednak pisanie własnych tekstów niewątpliwie daje ogromną szansę na kształtowanie postawy twórczej. W jednej z edycji konkursu *Złota Żabka* pojawiło się następujące zadanie:

Przykład 6. (*Złota Żabka* 2015/2016)

Wierszyk o abecadle

Ułóż 13-wersowy wierszyk, zaczynający się od słów:

Abecadło z półki spadło

I rozbiegły się litery

Na strony świata cztery.

Twój wierszyk powinien opisywać przygody 10 liter – innych niż w poniższym tekście.

Abecadło z półki spadło

I rozbiegły się litery

Na strony świata cztery.

A agrestu się najadło,

B do bryczki zaraz wsiadło,

D do dziupli wskoczyło,

G na grzyby wyruszyło.

I się w igłę zmienilo,

Żeby Ł sobie łatę naszyło.

O oko przymrużyło,

P psa wyprowadziło.

Zaś S i T się połączyły

I razem do stawu wskoczyły.

W zaprezentowanym zadaniu autorzy postanowili określić ramy, w jakich ma mieścić się wytwór literacki ucznia. Przyjęte przez autorów kryteria dotyczyły jedynie pewnych formalnych wymogów. Wybór liter, wymyślenie przygód, które im się przydarzyły oraz rymujące się pary wyrazów zależały całkowicie od inwencji ucznia. Zadanie pozwoliło zatem na uruchomienie wyobraźni i pomysłowości młodych ludzi, a zamieszczony wzór stanowił inspirację do własnych prób pisarskich. I choć wszyscy uczestnicy powinni dostosować się do wyznaczonych kryteriów – wytwór każdego z nich był inny i oryginalny.

Napisanie krótkiego wiersza przez ucznia wymagało wykazania się umiejętnościami tekstotwórczymi i rymotwórczymi, ale nie obligowało do użycia w tekście metafor. Do tego rodzaju aktywności motywowało inne z zadań konkursowych:

---

10 Są tak traktowane w wąskim rozumieniu twórczości, często też w rozumieniu potocznym.

Przykład 7. (*Złota Żaba* 1991/1992)

Wymyśl przenośnie do następujących sytuacji:

- wiosna, cisza, dziewczyna patrzy na swoje odbicie w wodzie...
- ruch uliczny, pisk hamulców, przerażony starzec stoi na krawędzi chodnika i próbuje przejść na drugą stronę ulicy...
- chłopiec leży na trawie i obserwuje pogodne niebo...

Do rozwiązania tego zadania niezbędne było uruchomienie jednego z elementarnych procesów myślowych powodującego twórcze myślenie – metaforyzowania. Ponownie w zdaniu można było odpowiadać na wiele różnych sposobów (jedna osoba mogła wymyślić kilka metafor do jednej sytuacji). Takie zadanie wymaga od ucznia użycia myślenia abstrakcyjnego i stworzenia własnej metafory, adekwatnej do zarysowanej sytuacji. Zadanie pozostawia uczniowi dużą swobodę myślenia i motywuje do szukania niestandardowych odpowiedzi. O ogromnej roli rozumienia i posługiwania się metaforą w twórczym myśleniu pisze m.in. Marta Szymańska. Uważa ona, że dzięki metaforze możliwe jest nowe i oryginalne spojrzenie na problem, przełamanie stereotypów myślenia oraz szukanie niestandardowych rozwiązań. Badaczka uważa, że metafora może stać się podstawą do uruchomienia twórczego myślenia (Szymańska, 2012).

Zaprezentowałam jedynie niektóre możliwości rozwijania twórczego myślenia. Ze względu na rozmiar artykułu pominęłam kilka przykładów ilustrujących konkretne rodzaje zadań z przyjętej typologii. Niewątpliwie również poza nią istnieje wiele innych działań dydaktycznych, które wspierają i rozwijają twórcze postawy.

PODSUMOWANIE

Zadania kształtujące twórcze myślenie to przede wszystkim te, w trakcie wykonywania których uczeń może uruchomić wyobraźnię i realizować własne pomysły. Nauczyciel aranżujący sytuacje dydaktyczne mające na celu rozwój i wspieranie twórczych postaw uczniów powinien wykorzystywać wiedzę o procesach intelektualnych, które wchodzi w skład twórczego myślenia oraz kształtują i rozwijają postawę twórczą. Jak pokazały przykłady zadań konkursowych, można sprawdzać znajomość frazeologizmów, leksyki, tworzenia instrukcji i poprawnego zapisu ortograficznego przy jednoczesnym angażowaniu umysłów młodych ludzi w proces twórczy.

Wiele działań proponowanych uczniom, choć oczywiście nie wszystkie, powinny dopuszczać myślenie dywergencyjne, czyli formułowanie kilku rozwiązań jednego problemu. Nieograniczanie ucznia w jego sposobie rozumienia problemu może spowodować, że odważniej wyrazi swoje zdanie czy śmielej postawi ryzykowną tezę, która może okazać się wartościowa, a nawet przełomowa. Wymaganie od młodych ludzi jednej poprawnej odpowiedzi, na której sformułowanie zgodzi się większa grupa, uczy schematycznego myślenia i wspiera ten rodzaj bierności umysłowej.

Niezwykle istotne w planowaniu zadań dla uczniów jest skonstruowanie prze-myślanego polecenia. To właśnie za jego pomocą nauczyciel może pozytywnie zmotywować ucznia do rozwiązania problemu, stawiając go np. w roli detektywa,

reportera, reżysera lub proponując różnego rodzaju zabawy sięgające po żart i humor. Inspirację do własnej twórczości uczniów stanowić powinny rozmaite wytwory artystów (niekoniecznie tych najbardziej znanych). Oprócz tekstów literackich mogą to być obrazy, rysunki czy karykatury lub żarty językowe wykorzystujące kod słowny i graficzny¹¹.

Kształcenie postaw twórczych u ludzi jest jedną z wiodących potrzeb współczesnego świata. Już ponad dwadzieścia lat temu W. Dobrołowicz pisał o unowocześnieniu życia i wskazywał na wynikającą z tego potrzebę kształcenia ludzi twórczych, kreatywnych i pomysłowych (Dobrołowicz, 1995). XXI wiek, w którym nowoczesność i postęp techniczny można zauważyć w każdej dziedzinie życia, potrzebuje takich ludzi jeszcze bardziej. Abraham Maslow, psycholog humanistyczny, twierdził, że „twórczość jest nam potrzebna, gdyż daje lepszych ludzi” (Maslow, Dobrołowicz 1995, s. 22). Przed nauczycielem stoi więc ważne zadanie. Poprzez proces edukacji i wychowania może, a nawet powinien, kształtować lepszych ludzi: lepiej postępujących, wrażliwszych i zdolnych do samodzielnego myślenia.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Appelt K. (2005). Wiek szkolny. Jak rozpoznać potencjał dziecka? W: A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, (s. 259-302). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [2] Bardziejewska M. (2005). Okres dorastania. Jak rozpoznać potencjał nastolatków? W: A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, (s. 345-378) Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [3] Dobrołowicz W. (1995). *Psychodydaktyka kreatywności*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- [4] Dylak S. (2014). *Podstawowe założenia pedagogiczne realizowane w projekcie «Przygoda z Klasą»*. Pobrane z: <http://cdew.pl/prof-dr-hab-stanislaw-dylak-podstawowe-zalozenia-pedagogiczne-realizowane-w-projekcie-przygoda-z-klasa/>.
- [5] Gromadzka B. (2009). Konkursy polonistyczne dla szkół podstawowych i gimnazjów jako szkoła logicznego i twórczego myślenia. W: G. Tomaszewska, B. Kapela-Bagińska, Z. Pomirska (red.), *Jestem, więc piszę: między rzemiosłem a wyobraźnią*, (s. 89-105). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- [6] Huguet P. (2012). Rola szkoły i nauczyciela w kształtowaniu postawy twórczej uczniów. W: A. Janus-Sitarz (red.), *Twórczość i tworzenie w edukacji polonistycznej*, (s. 17-38). Kraków: Universitas.
- [7] Korczak J. (1998). Szkoła życia. Obrazki szpitalne. Artykuły pedagogiczne i medyczne (1900-1912). W: tegoż, *Dzieła*, t. 4., s. 18. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Latona”.
- [8] Kosyra-Cieślak T. (2013). *O to chodzi! Język polski. Zeszyt ćwiczeń cz. 1, klasa 5*. Warszawa: Stenor.
- [9] Maslow A. (2004). *W stronę psychologii istnienia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- [10] Mucha K. (2012). *O to chodzi! Język polski. Zeszyt ćwiczeń cz. 1, klasa 4*. Warszawa: Stenor.
- [11] Nęcka E. (2001). *Psychologia twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [12] Podstawa programowa kształcenia ogólnego (2008), t. 2: język polski. Pobrane z: <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=232&from=pubindex&dirids=11&lp=6>.
- [13] Szmidt K.J. (2009). Mity na temat twórczości dzieci i próba ich dekonspiracji. W: K. Piotrowski, W. Lizęga (red.) *Twórczość dzieci i młodzieży. Stymulowanie – Badanie – Wspieranie*, (s. 7-23). Kraków: Ośrodek Twórczej Edukacji „Kangur”.
- [14] Szymańska M. (2012). *Metafory w twórczych wypowiedziach pisemnych uczniów*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- [15] www.jaronski.pl.
- [16] www.odyseja.org.
- [17] www.zlotazaba.pl.

---

11 Przykładem są grafiki Pawła Jarońskiego, zob. www.jaronski.pl, 12.11.2016